

Bilal Karabulut, "Osmanlı'nın Zor Sınavı: Fransa'nın Tutarsız Politikaları Ekseninde Girit İsyanı (1866-1869)", *Konradeniz Araştırmaları*, Sayı: 16, Kış 2008, s. 77-99.

OSMANLI'NIN ZOR SINAVI: FRANSA'NIN TUTARSIZ POLİTİKALARI EKSENİNDE GİRİT İSYANI (1866-1869)

Bilal Karabulut*

Özet

Bu çalışmanın temel amacı tarihimizdeki önemli dönüm noktalarından biri olan Girit İsyanı'nı tüm yönleriyle analiz etmektir. Bu tür meselelerde büyük devletlerin tutumları oldukça önemlidir. Zira, büyük devletlerin politikaları olayların gidişatını etkilemektedir. Bu çalışmada diplomasinin bu tür meselelerde ne denli önemli bir araç olduğu değişik örneklerle ortaya konacaktır. Bu bağlamda özellikle Fransa'nın politikaları irdelenecektir. Girit İsyanı günümüzdeki "uluslararasılaşmış" sorunlarımızı analiz edebilmek açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle Girit İsyanı yeniden düşünülmesi gereken önemli bir tarihsel olaydır.

Anahtar Kelimeler: Girit İsyanı, Osmanlı, Fransa, Yunanistan, Âli Paşa

GİRİŞ

Girit İsyanı, tarihin puslu sayfalarından çıkarılması gereken bir olaydır. Girit İsyanı, hem Osmanlı'nın ve mirasçısı Türkiye'nin karşılaşmış olduğu uluslararası sorunların tipik bir örneğini oluşturmakta hem de Avrupalı ülkeler açısından diplomatik başarı kazandıkları bir olay olarak benleklelerinde yer teşkil etmektedir. Bu olay, hem tarihimizi derinlemesine anlayabilmek hem de günümüzdeki "uluslararasılaşmış" sorunlarımızı analiz edebilmek açısından önem taşımaktadır.

Girit İsyanı'nda ele alınması gereken pek çok konu var. Osmanlı'nın meseleyi çözmek amacıyla izlediği stratejiler, dönemin büyük devletlerini meseleyi dahil eden etkenler... isyanın sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve tarihsel arka planı v.b. Bu konulara yeri geldikçe değinilecek fakat bu çalışmada irdelenecek asıl konu; Fransa'nın meseleye bakış açısını, bu bakış açısından hareketle nasıl bir politika takip ettiğini ve bunların mevcut dengeleri ne yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Bu noktadan hareketle bir diğer amaç, Osmanlı'nın Girit İsyanı'ndaki başarılı ve başarısız stratejilerini incelemektir. Ayrıca, Fransa'nın Girit İsyanı'nda ve 1860 Lübnan Bunalımı'nda izlemiş olduğu stratejiler arasındaki benzerlikler ilgi çekicidir. Osmanlı'nın her iki olayda izlediği stratejiler de hemen hemen aynıdır. Fakat, iki olayın sonuçları birbirinden farklıdır. Bu farklılık Osmanlı'nın Girit İsyanı'nda

* Araştırma Görevlisi, Gazi Üniversitesi İ.İ.B.F Uluslararası İlişkiler Bölümü.

izlediği stratejilerin başarılı olup olmadığı konusunda önemli ipuçları vermektedir. Bu nedenle iki olayın karşılaştırılmalı analizi yapılacaktır.

Dönemin büyük güçlerini Girit İsyanı'na müdahil olmaya iten sebepler farklıdır ve bu sebeplerin önemiyle doğru orantılı olarak olaya müdahil olmuşlardır. İngiltere, Rusya, Avusturya, Yunanistan ve Osmanlı Devleti'nin Girit İsyanı'ndaki pozisyonları değişiklik göstermemiştir. Örneğin, İngiltere ve Avusturya kendi çıkarlarına uygun bulmadıkları için Girit'teki isyancıları ve Yunanistan'ı desteklememişlerdir. Rusya, isyanın en hararetli destekçisi olmuştur. Fransa ise diğer devletlerin aksine başlangıçta Yunanistan'a destek verirken ilerleyen aşamalarda bu desteğini çekmiştir. Fransa'nın bu tutarsız politikası isyanın gidişatını ve sonucunu etkilemiştir. Güç dengelerindeki bu değişim Osmanlı'nın elini güçlendirmiştir. Fakat, Osmanlı bu durumu ne ölçüde lehine çevirebilmiştir? Çalışmanın temel amacı bu sorunsalı ortaya koymaktır. Ayrıca, bu sorunsaldan hareketle, Osmanlı'nın Girit İsyanı'ndaki genel politikasına eleştirel bir açıdan yaklaşılacaktır.

1-GENEL HATLARIYLA GİRİT İSYANI

1.1. Girit Adası Hakkında Genel Bilgiler

Kre'ta, Crete, Akritis, İkritis gibi isimler verilen bu ada Doğu Akdeniz'in Kıbrıs'tan sonra en büyük adalarındandır. Yaklaşık 23° 31' - 26° 20' doğu boylamı ve 34° 55' - 35° 41' enlemleri arasında 8168 kilometrekare büyüklüğündedir. Arazisi dağlıktır. Birbirinde çöküntülerle ayrılan dağ kütleleri adayı boydan boya geçer. Bu dağların en meşhur ve yüksekleri, Akdağlar (2482) ve İda veya Psilorittis (2498 m) diye adlandırılırlar. Ada bu durumu ile isyan halinde asilerin uzun bir gerilla harbi yapmalarına müsaittir¹.

Adada 1868 nüfus sayımına göre; 15.000'i müslüman olmak üzere toplam 55.000 erkek nüfus vardır. Daha sonra yapılan sayımlarda (kadın ve çocuklar dahil) 88.487'si müslüman olmak üzere toplam 249.192 kişiye ulaşıyordu. Sancaklara göre nüfus ise şu şekilde dağılıyordu²:

Sancak	Müslüman	Rum	Katolik ve Protestan	Yahudi	Toplam
Hanya	21.598	43.449	315	525	65.787
Kandiye	37.769	55.344	54	52	93.119
Resmo	15.946	33.105	9	31	49.091
Leşid	10.360	43.376	-	38	53.775
İsfakya	3.814	29.507	-	-	34.421
Toplam	88.487	204.781	287	464	294.192

Adanın coğrafi ve demografik yapısı ortaya konduktan sonra Giritli Rumların etnik kökenleri ortaya konabilir. Girit'in Rum ahalisinin etnik kökenine bakıldığında aslında Yunanlılarla aynı ırktan gelmedikleri anlaşılmaktadır. Prof. Dr. Pittard'a göre; "Girit'in ilkel halkı, yontma taş devrinde dolikosefal olduğu halde

¹ Sivridağ, Abdullah, *Girit İhtilali Tarihi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 1990, s.7.

² Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.7.

Prehistorik devirde brakisefal olmuştur. Girit'in ilkel halkının Finikeliler'in aynı kaynaktan geldiğini kabul etmek gerekir. Prehistorik Girit'in brakisefal halkının, nereden geldiğini bulmak güç olmakla beraber, bütün Akdeniz bölgeleri, Güney Ege ve Küçük Asya'da brakisefal kitleye rastlanır. Anadolu'da brakisefaldir. Girit halkı; çok koyu esmer, siyah saçlı ve Arap ırkına çok yakın, orta boylu olarak görüldü. Son derece vahşi, barbar olmaları da ayrı bir özellikleridir. Grek ırkı ile hiçbir ilişkileri yoktur.³ Adanın tarihine genel hatlarıyla bakıldığında, tarihsel süreçte Girit'in sırasıyla; Dorlar (M.Ö. 1400), Romalılar (M.Ö. 67), Araplar (823), Bizanslılar (961), Venedikliler (1204)⁴ ve Osmanlıların (1669) hakimiyetine girdiği gözükmektedir⁵.

1.2- Girit İsyanı'na (1866-1869) Giden Süreç.-İsyanın Nedenleri-

Girit İsyanı'nın nedenleri ele alınırken temel çıkış noktası, Islahat Fermanı'nın Osmanlı'nın Hıristiyan tebaası için yarattığı yeni koşullar olabilir. Islahat Fermanı, Girit'in iç durumunda hissedilir değişiklik yaptı. Adanın Hıristiyan halkı büyük mülkler edinmeye başladı. Müslüman Giritliler arasında Hıristiyanlığa dönenler de görülmeye başladı⁶. Diğer bir etken de Islahat Fermanı'nın Osmanlı içinde yarattığı genel karışıklıktır. Girit Rumları, Eflak ve Buğdan'ın muhtariyet imtiyazlarının genişletildiğini, Sırbistan emaretinin ve Karadağ'ın istiklâl için mücadele ettiğini, Lübnan Hıristiyanlarının bile büyük devletlerin yardımıyla muhtariyet imtiyazlarına kavuştuklarını görüyorlardı. Bütün bu olaylar onları da harekete geçmeye teşvik ve tahrik etmekte idi⁷.

Bu tahrikler neticesinde doğrudan Osmanlı devletine olmasa bile mahalli hükümete karşı ayaklanmalar başlayınca Osmanlı devleti bunu kötü idareden yani valilerden kaynaklandığını zannederek peş peşe idarecileri değiştirmeye başladı. Veli Paşa 1858 yılında meydana gelen isyan sonucu geri çağrılarak yerine Kaptan-I Derya Ahmet Paşa, ondan sonra Sami, Hüseyin Avni ve İsmail Paşalar sırasıyla valilik yaptılar⁸. Adadaki kımıldanmalar üzerine Girit Valisi İsmail Paşa, Han-ya'da, 28 Nisan'da Girit Rumlarına hitaben yayınladığı bir beyannamede, halkın şikâyetlerini ifade etmede serbest olduklarını, fakat entrikalara ve kıskırtmalara kapılmadan, bunları ılımlı bir şekilde ifade etmeleri gerektiği hususunda bir uyarı bulundu. Ne var ki, Rumlar, şikâyetlerini Osmanlı Valisine iletcekleri yerde, 26 Mayıs 1866'da, Girit'teki büyük devletler konsoloslarına gönderdikleri mektuplarda çeşitli talepleri olduğunu belirterek, adanın yönetimine el koymalarını istediler⁹. Giritli Rumlar'ın isyan çıkarma konusundaki görünürdeki nedenleri bu taleplerdi. Bu talepler şunlardı¹⁰:

³ Türsan, Nurettin, *Yunan Sorunu*, Ankara 1987, s.15.

⁴ Venedikliler, adayı fethetmemişler 1.000.000 gümüş karşılığında satın almışlardır.

⁵ Adıyeke, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Ankara 2000, s.10-13.

⁶ Karal, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi -Islahat Fermanı Devri (1861-1876)-*, Cilt:VII, Ankara 1977, s.19.

⁷ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.19.

⁸ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.9.

⁹ Arnaoğlu, Fahri, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Ankara 2003, s.280.

¹⁰ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.10.

- 1- Vergilerin azaltılması,
- 2- Vergi usullerinin ıslahı,
- 3- Yol, köprü yapılmak suretiyle münakaalatın kolaylaştırılması,
- 4- Müslümanlar karşısında Hıristiyanlara hiçbir garanti sağlamayan adalet sisteminin ıslahı,
- 5- Şahsi hürriyetin garanti edilmesi,
- 6- Okul ve hastane yapımı ve gerekli personelin gönderilmesi.

Bâbüâli'nin verdiği cevapta, isteklerinin bazıları kabul edilmemekle beraber, devletin hâkimiyet haklarına karşı geleceklerin de şiddetle cezalandırılacağı bildiriliyordu. Esasen isyana vesile arayan Girit âsileri, Bâbüâli'nin cevabını konsoloslara bildirerek haklarının tanınmadığından bahsederek ayaklandılar. Böylece Girit İsyanı başlamış oldu¹¹.

Dış etkenler açısından Girit İsyanı'nı teşvik eden gelişmeler ele alındığında ironik bir durumla karşılaşmaktadır. Girit İsyanı esnasında Osmanlı'nın en büyük destekçisi olan İngiltere'nin 1864'de Yedi ada'yı Yunanistan'a vererek, Girit Rumlarını da harekete geçirdiği görülmektedir¹². İngiltere, Yedi ada'yı Yunanistan'a vererek kurduğu akrabalık bağı güçlendirmek istiyordu. Diğer bir amacı da Rusya'nın Yunanistan üzerinde hakimiyet kurmasının önüne geçmekti. Fakat, Yunanistan'ın bu hediyeyle Girit'in de hediye edileceği sonucunu çıkaracağı tahmin etmemiştir. Girit isyanının arifesinde, İngilizlerin tesiri ile Yunan tahtına geçen Kral Yorgi'yi bu tesirden kurtarmak ve Rusya'ya kazanmak Sen-Petersburg hükümetinin başlıca meşgalesini teşkil etmişti. Bu kaygıdan hareketle Kral Yorgi, Çar Aleksander II.'nin yeğeni Grand Düşes Olga ile evlendirilmişti. Bu evlenme vesilesiyle Yunanlılar ve Giritli Rumlar arasında, Çar'ın çeyiz olarak Girit'in Yunanistan'a verilmesi için çalışacağı şayiası ortaya çıkmıştı. Girit'in saf dağılışı için bu şayia kesin bir gerçek hükmünde idi ve bu sebeple morallerini yükseltmekte idi¹³.

1.3- Girit İsyanı'nın Gelişimi

Girit isyanının başladığı tarihte Osmanlı; Padişah Abdülaziz, Sadrazam Ali Paşa, Dışişleri Bakanı Fuat Paşa tarafından yönetilmekteydi. İsyan başladığında Girit Valisi İsmail Paşa idi. İsmail Paşa, isyanı bastırmadaki başarısızlığından dolayı 2 Eylül 1866 tarihinde valilikten azledilmiş ve yerine Mustafa Naili Paşa tayin edilmiştir. Girit'te uzun müddet valilik etmiş ve bu nedenle kendisine "Giritli" lakabı verilmiş, Abdülmecid devrinde sadrazamlık yapmış Mustafa Naili Paşa, olağanüstü yetkilerle donatılmıştı. Mustafa Naili Paşa'nın Giritliler üzerinde nüfuz sahibi olduğuna ihtimal veriliyordu¹⁴. Beraberinde götürdüğü talimatnâmeyi Rumca'ya çevirterek adanın her tarafından neşrettirdi. Bâbüâli, Girit'e yeni bir idare şekli vermek suretiyle asileri memnun edeceğini sanıyordu. Yeni idare şekli-

¹¹ Danişman, Zuhuri, *İkinci Mahmud Devrinin Devamı -Abdülmecid- Abdülaziz ve Beşinci Murad Devirleri*, İstanbul 1966, s.171.

¹² Arnaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.281.

¹³ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.21.

¹⁴ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.24.

nin tespiti için Girit halkının reyine müracaat edilmesi kararlaştırıldı. Bunun üzerine Girit'in bütün karyelerinden seçilen ikişer Müslüman ve ikişer Hıristiyan'dan meydana gelen bir seçim kurulu İstanbul'a gidip Girit işini görüşmek üzere 35 temsilci seçti. Bunlar Talia vapuruyla İstanbul'a hareket ettiler. İstanbul'da Fındıklı'da bir konağa misafir edildiler. Padişah tarafından kabul edilerek iltifata mazhar oldular¹⁵.

Bu temsilciler Girit'te bulunan isyancıların başı olan Hacı Mihail tarafından vatan haini ilan edilince hiçbir sonuç elde edilemedi¹⁶. Asilerin başı olan Hacı Mihail halkı silâhlanmaya, dağa çıkmağa zorluyordu¹⁷. Hacı Mihail, hem Giritli Müslümanlara hem de Rumlara tehditler şavuruyordu¹⁸. Bu sırada Yunanistan da (aynen Albay Grivas'ı Kıbrıs'a göndereceği gibi) Albay Koreneos adlı bir gerilla uzmanını ve birçok Yunanlı subayı Girit'e göndererek, çetecileri organize etmiştir¹⁹. Ağustos ayının sonuna doğru âsilerin miktarı 12000 kadar olmuştu. İsfakya dağları, âsilerin en faal oldukları sarp kısımlardı. Asiler kendilerini kuvvetli hissettikleri için (2 Eylül 1866) da "Girit'in Yunanistan'a iltihakını" ilân ettiler²⁰. Asilerin bu tutumu karşısında Karadağ isyanlarında gerilla savaşı tecrübesi kazanmış olan Ömer Lütfi Paşa Ekim 1866'da adaya gönderildi²¹.

1.4- Girit İsyanı ve Büyük Güçler

Asiler, dışardan yardım görmedikçe amaçlarını gerçekleştiremeyeceklerini biliyorlardı ve bu bakımdan da ümitlerini Rusya, Fransa ve Yunanistan'dan gelecek yardıma bağlamışlardı²². Rusya'nın zımni ama fiili desteği ve Fransa'nın fikri desteği Yunanistan'ı Girit'te bir isyan çıkarmak konusunda cesaretlendirmişti. Bu nedenle asilerin temel dayanak noktasının Yunanistan; Yunanistan'ın temel dayanak noktasının da bu iki devlet olduğu söylenebilir²³. İsyanı destekleyenler olarak adlandırılacak bu kanatta ikili bir saç ayağı kurulmuştu. Bir taraftan Yunanistan'ın her yerinde kurulan dernekler para toplayarak Ada'ya gönüllü, malzeme ve silah gönderirken²⁴ Giritli asiler de "Müslüman ahali kasabalara girerek Hıristiyanları zorla çıkardıkları askerlerin kilise ve manastırlarda hırsızlık yaparak bir takım hürmetsizliğe ve Hıristiyanları katle başladıkları" şeklinde konsoloslara bildiriler göndererek isyanı bir Müslüman-Hıristiyan çatışması olarak gösteriyor ve onların desteğini elde etmeye çalışıyor²⁵ diğer taraftan Girit adasında bulunan Fransa ve Rusya konsoloslari, bu çabaların da etkisiyle, asi Rumlari tecavüze uğramış zavallı insanlar gibi görerek onları himaye ediyordu²⁶.

¹⁵ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.13.

¹⁶ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.13.

¹⁷ Danışman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.171.

¹⁸ Aktepe, M. Münir, *Vak'a - Nüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt:XI, Ankara 1989, s.57.

¹⁹ <http://www.turan.tc/kalem/halbay.htm>

²⁰ Danışman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.171.

²¹ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.14.

²² Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.281.

²³ Orhonlu, Cengiz, "The Grek Kingdom Confronting the Otoman State (1866-1885)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara 1977, s.38-39.

²⁴ Adıyeke, Ayşe Nükhet, *a.g.e.*, s.21.

²⁵ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.11.

²⁶ Tahmisci-zade Mehmed Macid, *Girit Hauraları*, Haz: İ. Miroğlu, İ. Şahin, İstanbul 1977, s.17.

Bâbiâli, Yunanistan'dan sağlanan bu çeşit yardımların önünü alabilmek amacıyla Girit sularında geniş bir abluka uygulama kararı almıştı²⁷. Fakat, bu tarz önlemlerle isyanın önüne geçemeyeceğinin farkındaydı. Nasıl ki isyan çıkartma konusunda Yunanistan dış desteğe ihtiyaç duymuşsa aynı şekilde Osmanlı'da isyanı bastırmak adına dış desteye ihtiyaç duymuştur. Osmanlı bu desteyi İngiltere'den bulmuştur. İngiltere'nin Girit politikası Fransa'ya karşı duyduğu şüphe, boğazlar sahip olması konusunda Rusya'ya karşı duyduğu korku ve Doğu'daki çıkarları için Osmanlı'nın parçalanmaması üzerine kurulmuştu²⁸. Büyük Yunanistan kurulduğu taktirde, bu devletin Rusya'nın dostu olacağı aşağı yukarı belli olmuştu. Bu durum karşısında İngiltere, Girit isyanları karşısında Bâbiâli'den tarafa çıkmayı gerekli buluyordu. Ayrıca, İngilizlerin Akdeniz siyaseti milliyet esaslarına göre değil fakat İngiltere'nin milli menfaatlerine göre ayarlanmıştı. İngiltere, küçük bir Yunanistan'ın kurulmasını olayların zoruyla kabul etmişti. Fakat Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğünü muhafaza etmesini büyük bir Yunanistan'ın kurulmasına tercih ediyordu²⁹.

Rusya, İngiltere'nin Osmanlı politikasını genel hatlarıyla bilmekle beraber Girit İsyanı'ndaki kararlılığını ölçmek istedi. Bu amaçla, 19 Ocak 1867'de, Rus Baronu Burunnow Lord Stanley'i ziyaret etmiş ve Girit konusunda İngiltere'nin tutumunu öğrenmek istemiştir. Bu görüşmede Lord Stanley, İngiltere'nin Girit'in Osmanlı'dan kopmasına kesinlikle izin vermeyeceklerini belirtmiştir³⁰. İngiltere Başbakanı Lord Stanley (Lod Derby), Rusya'nın işbirliği teklifini reddederken, her devletin sahip olduğu, ülkesindeki bir ayaklanmayı silâh kuvvetiyle bastırma hakkının Bâbiâli'ye tanınması gerektiğini söylüyor ve "Âsilerin davasına sempati anlamına gelebilecek bir itidal tavsiyesinde bulunmak için vakit henüz gelmemiştir" diyordu³¹. İngiltere bu tutumuyla; "mevcut konjonktürde böyle bir ilhaka asla izin vermem ama ileride zaten olacak" demeye çalışıyor. İngiltere Dış İşleri Bakanı Derby'nin Girit hakkındaki şu sözleri İngiliz politikasını tüm netliğiyle ortaya koymaktadır: "Hiçbir Hıristiyan ulus Osmanlı içindeki Hıristiyanlara sempati duymamazlık edemez. Fakat, politik çıkarlar sempatinin önündedir."³² Bu niyetler bir tarafa bırakılırsa İngiltere'nin bu desteğinin Bâbiâli'yi cesaretlendirdiği söylenebilir. Bâbiâli'nin birdenbire sertleşmesi üzerine Avrupa devletleri tarzı hareketlerini değiştirmek zorunda kaldılar. Örneğin, Girit İsyanı'nda Bâbiâli'yi tutan İngiltere Kraliçesi Viktorya, (5 Şubat 1867) parlamento açış nutkunda "Osmanlı İmparatorluğundaki Hıristiyan tebaanın haklarının garanti altına alınmasına taraftar olduğunu, fakat bu garantilerin padişahın hükümlerlik haklarına hiç bir suretle hâlel getirmesine razı olamayacağını" bildirmiş ve bu kat'î görüş karşısında Fransa imparatoru Üçüncü Napolyon'da aynı ağzı kullanmak zorunda kalmıştır³³.

²⁷ Adıyeke, Ayşe Nükhet, *a.g.e.*, s.21.

²⁸ Iseminger, Gordon Llewellyn, *Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877*, Ph. D. Thesis, University of Oklahoma Graduate College, Norman-Oklahoma 1965, s.249.

²⁹ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.22.

³⁰ Iseminger, Gordon Llewellyn, *a.g.e.*, s.205

³¹ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.282.

³² Iseminger, Gordon Llewellyn, *a.g.e.*, s.219-220.

³³ Danışman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.173.

Osmanlı'nın elini güçlendiren diğer bir gelişmede yakın bir tarihte Süveyş Kanalı'nın açılacak olmasıydı. Süveyş Kanalı'nın açılması ile Girit'in önemi artacaktı. İngilizler için bu adaya sahip olmanın stratejik açıdan fazla bir önemi yoktu. İngilizler için önemli olan bu adanın Ruslar'ın eline geçmemesiydi. Ruslar bu adaya Yunanistan aracılığıyla sahip olurlarsa Doğu Akdeniz'de önemli bir tehdit ortaya çıkacaktı. İngiltere'nin Girit'e ilgisi buradan hareketle artmakta ve konu son derece hayati bir durum arz etmeye başlamaktaydı³⁴. İngiltere, bu bakımdan da adanın statüsünün sürmesini yararlı görüyordu³⁵.

Osmanlıların durumunu güçlendiren bir başka gelişme ise, 1867 yazında yaklaşık on yıldır Yakındoğu siyasetinde önemli bir rol oynayan Fransız-Rus ittifakının sona ermesiydi. II. Alexander Mayıs ayında Paris'i ziyaret ettiğinde, Rus Dış İşleri Bakanı Gorchakov Fransız meslektaşısı Moustier ile bir dizi kişisel görüşme yapmış ama Yunanistan'ın Girit'i iltihak etmesi ve Osmanlı yönetimindeki Hristiyanların durumunu iyileştirmek için diplomatik kampanya düzenlenmesi konusunda Fransa'nın desteği elde etmeyi başaramamıştı. Üç ay sonra, Napolyon ile Salzburg'da bulunduğu anda ise St. Petersburg'da Fransa ve Avusturya arasında bir ittifak veya anlaşma yapma konusunun tartışıldığı şüphesi mevcuttu. Giderek Rusya ile daha çok yabancılaşan Fransa çarlık rejimi ile yeni bir ittifak girişimi ile Avusturya'yla anlaşma ve İngiltere ile arasında tereddüt ediyordu. Olası politikarlardan hiçbiri tam anlamıyla ve tutarlı bir biçimde izlenmediği için hiçbiri gerçekleşmedi: Fransa'nın zayıf ve sürekli değişen politikaları ülkenin Yakındoğu'da ve Avrupa'nın her yerindeki konumunu etkiledi³⁶.

1.5- Girit İsyanı ve Osmanlı'nın Aldığı Önlemler

Sadrazam Mehmet Emin Âli Paşa bu siyasi ortamda 6 Ekim 1867'de Girit'e vardı³⁷. Âli Paşa, Girit'e yeni bir idare tarzı götürüyor ve bununla hem âsileri kazanmayı hem de büyük devletlerin muhtemel müdahalelerini önlemeyi ümit ediyordu³⁸. Âli Paşa'nın Girit'e gitmesinin temel nedeni Abdülaziz'in Avrupa seyahatiydi. Bu seyahat, hem Âli Paşa'nın Girit'te ne tarz önlemler alacağını hem de Osmanlı'nın Girit İsyanı'ndaki genel politikası üzerinde oldukça etkili olmuştur. Diğer bir anlatımla, Osmanlı'nın durumun vahametinin anlamasını sağlamıştır. Bu seyahat, "ilk"leri içinde barındırması açısından da önemlidir. Öncelikle, bu seyahat; bir Avrupa memleketine, bir Osmanlı haşanının bu, ilk seyahatidir. İkinci olarak, Padişah yurt dışına çıktığı için, makam-ı saltanatı temsilen İstanbul'da "Naip-i saltanat" olarak Sadrazam Âli Paşa kalmıştır. Daha evvelki devirlerde padişahlar, harp dolayısıyla veya memleket içindeki seyahatleri dolayısıyla İstanbul'dan çıktıkları vakit vülekâdan biri "İstanbul Kaymakamı" olarak bırakılırdı. Bu kere Âli Paşa'nın durumu ise bunlara benzemiyordu. Bütün hukukî selâhiyetleriyle padişahın vekili oluyordu³⁹. Bu olay hem padişahın Âli Paşa'ya

³⁴ Bhaumik, Pradip, *British Foreign Policy and France, 1868-1880: A Study in Great Power Diplomacy*, Ph.D. Thesis, University of Minnesota, USA 1998, s.18.

³⁵ Uçarol, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, İstanbul 2000, s.227.

³⁶ Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, İdil ESER (Çev.), İstanbul 2000, s.177.

³⁷ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.227.

³⁸ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.28.

³⁹ Danışman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.163.

güvenini hem de Âli Paşa'nın siyasi gücünü ortaya koymaktadır. Beyoğlunda yayınlanan La Turquie gazetesi de seyahatin ne kadar önemli ortaya koymak için şöyle yazıyordu⁴⁰: "Bu seyahat, İmparatorluğun mukadderatını değiştirecektir. Çünkü bu, yalnız bir hükümdarın seyahati değil, bir prensibin seyahatidir ve bütün müesseseler üzerinde derin bir tesir yapacaktır. Bu seyahat sırasında birçok hayaller ve kuruntular sona erecek, birçok fikirler doğacak ve birçok projeler tasarlanacaktır."

Abdülaziz'in Paris seyahatinden aktarılması gereken iki önemli olay vardır. Bunlardan birincisi Abdülaziz'le Napolyon, ikincisi ise Fuat Paşa'yla Napolyon arasında gerçekleşen konuşmalardır. Bu konuşmalar hem konuya ışık tutması hem de devlet adamlarımızın diplomasîye ne kadar hakim olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Girit İsyanı görüşülürken, Napolyon'la Abdülaziz arasında şöyle bir konuşma geçiyordu⁴¹:

- Bence Girit İsyanı, adanın Yunanistan'a terki ile halledilebilir. Görüyorsunuz, Yunanlılar ayaklanmışlardır ve isyanların sonu gelmiyor.

- Girit için Osmanlı Devleti 27 yıl kan dökmüş, adayı böylece topraklarına ilhak etmiştir. Girit toprağı Osmanlı kanı ile yoğrulmuştur. Görünüşte iyi niyetli ve aslında devletimin manen perişanlığına sebep olacak bu teklif beni meyus etti. Ancak büyük devletler birleşerek Girit'in Yunanistan'a terkini resmi notalarla teklif etseler bile, bu teklifi reddeder, askerimi son neferine varıncaya kadar Ada'ya sevk ve donanmadan da bir sandal kalıncaya kadar sebat eder ve çaresiz kalırsam o zaman bırakırım.

- Madem ki böyle düşünüyorsunuz, Girit İsyanı bertaraf olmuştur, müsterih olunuz.

İkinci olarak, Fuat Paşa'nın Girit İsyanı hakkındaki meşhur sözleri hafızalarda kalmıştır. Rivâyete nazaran Üçüncü Napolyon bir sohbet esnasında Fuat Paşa'ya, Girit'in Yunanlılara satılmasını tavsiye ederek, mukabilinde ne kadar para istenileceğini sormuş, zeki ve nüktedan Fuat Paşa hiç düşünmeden: "Aldığımız fiata veririz haşmetpenah!" diyerek Üçüncü Napolyon'u söylediğine pişman etmişti. Malûmdur ki Osmanlı imparatorluğu, Girit'i almak için 25 sene harp etmiş ve yüz binlerce Türk kanı dökmüştü. Fuat Paşa, "Yüz binlerce insan kanı dökmedikçe Girit'i veremeyiz!" demek istemişti. Başında imparatorluk tacı olmaktan başka bir meziyeti olmayan Üçüncü Napolyon, elbette Fuat Paşa gibi bir zekânın karşısında bocalayacaktı!⁴² Bu seyahatten çıkarılan sonuçların da etkisiyle Âli Paşa Girit'e gitmeden önce Londra, Paris, Viyana, Berlin, Petersburg ve Floransa'daki Osmanlı büyük elçiliklerine yazdığı mektupta durumu açıklıyor ve bu devletlerle temasa geçerek durumu anlatmalarını istiyordu⁴³: "Yunanistan asilleri durmadan teşvik etmektedir. Gazetelerde yalan yanlış haberler yayınlanmaktadır. Atina'da kurulan komiteler, Yunan Devletinin gözü önünde adaya kuvvet sevk etmekte, yardımlarda bulunmaktadır. Girit'i Yunanistan'a ilhak için her türlü

⁴⁰ Banoğlu, Niyazi, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, İstanbul, 1991, s.69-70.

⁴¹ Banoğlu, Niyazi, *a.g.e.*, s.68-69.

⁴² Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.164-165.

⁴³ Banoğlu, Niyazi, *a.g.e.*, s.61.

fitneye başvuruyor ve etrafa iftiralar yayıyorlar, adada Hristiyanların zulmü git-tikçe artıyor. Can, mal emniyeti kalmadı, ırz ve namusa çekinmeden saldırıyorlar, sonra Türkler zulüm yapıyor diye yalanlarla Avrupa devletlerini kandırmaya çalışıyorlar.”

Bu satırlar Âli Paşa'nın medyanın gücüne verdiği önemi ve adaya gitmeden durum tespitini belki ada valisinden bile iyi yaptığını ortaya koymaktadır. Bu duruma örnek teşkil eden diğer bir belge de Âli Paşa'nın Atina Sefiri Fotyotis Bey'e gönderdiği telgraftır. Bu telgrafta Âli Paşa şu noktalara temas ediyordu⁴⁴; “Yunanistan basınında çıkan haberlerin fesat erbabının Giritlileri bir takım uygunsuzluklara ve isyana sevk etmek maksadıyla icra etmekte oldukları anlaşılmaktadır. Yunan şartnamesinin havadis serbestiyesi vermiş olduğu, ancak bu serbestliği asiler tecavüz derecesine kadar götürmekte, her türlü yalan ve iftirada bulunmaktadır. Yunan basını bu günlerde Devlet-i âliye ile ilgili yazdıkları yazılar bizi harbe davet eder derecesindedir.

Âli Paşa, adaya vardktan sonra çeşitli önlemler almış, tam anlamıyla isyanı sona erdirmese dahi, isyancıların ve destekçileri Yunanistan ve Rusya'nın ümitlerini kırmıştır. Âli Paşa'nın Girit İsyanı'nda ortaya koyduğu en büyük başarı ise uluslararası bir teftişe, İstanbul'daki vükelâ prensip itibariyle teftişe taraftar gö-zükse de, izin vermemesidir. İstanbul'daki vükelâ; “büyük devletler bu teftişte Osmanlı'nın toprak bütünlüğüne saygı gösterileceğini vaat etmişlerdir” diyerek sıcak bakıyordu⁴⁵. Sadrazam Âli Paşa, vükelânın bu düşüncesine iştirak etmedi. İstanbul'a gönderdiği bir lâyhada teftişin mahalli neticeleri hakkında fikirlerini şu suretle açıkladı⁴⁶:

“Büyük devletlerin, Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak bütünlüğüne riayet edeceklerine dair verdiklerini teminata; müşterek teftişleri esnasında Girit'in Hristiyan halkının göstereceği sevk ve heyecanı görünce, bağlı kalıp kalmayacağını kestiremiyorum. Bu münasebetle şunu da ilâve etmeliyim ki ada halkının bugün üçte ikisi Yunanistan'a iltihaktan başka bir hal çaresini kabul etmek şöyle dursun dinlemek bile istemeyen eşkıya reislerinin emrindedir. Bu eşkıya reisleri de Rusya ve Yunanistan devletlerinin kumandasındadırlar. Bu durumda teftişe memur devletlerin komiserleri buraya gelip de halka adanın müstakbel idaresi hakkında reylerini sorduklarında, söz konusu eşkiyanın ve nüfuzları altında bulunan, düşünceleri ve duyguları Yunanistan'a mail olan, kasaba ve kariyerler halkının Yunanistan'a ilhaktan başka bir arzuları bulunmadığı, gün gibi aşikâr olacaktır.”

Babiâli, Âli Paşa'nın bu düşüncelerine uyarak, büyük devletlerin teftiş ve plebisit hakkındaki tekliflerini kesin olarak reddetti. Fransız elçisi bunun üzerine pâdişah ile görüşmek istedi. Abdülaziz, Mösyö Bourrée'nin teftiş hakkındaki ısrarlarını şu sözleriyle karşıladı⁴⁷:

⁴⁴ Cengiz, Hasan Ali, *Girit İsyanları (1866-1908)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne 1999, s.27.

⁴⁵ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.32.

⁴⁶ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.32-33.

⁴⁷ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.33.

“...Girit ceziresi üç yüz bin nüfusu muhtevi olarak Rumların her birinden lâ-akal birer altun vergi alınsa senevi üçyüz bin altın irat hasıl olur iken bunlardan alınan vergi yarımşar lire derecesinde bile olmadığı ve hiçbir devlette böyle çok hafif vergi veren mülk ve tebaa bulunmadığı halde lâyenkati oraya komisyon gönderilerek icrayı teftişat olunması teklif edilir. Müşterek teftişin altından Girid’in Yunanistan’a ilhakı talebi çıkacağını biliyorum. Bunu bilip dururken teftiş teklifini nasıl kabul edebilirim.”

Almış olduğu önlemler sonucu (Umumi af ilan edilmesi, askeri başarılar, Ni-zamname hazırlanması v.b.) Girit’te isyanın yatışmaya başladığını gören Âli Paşa, İstanbul’a dönmeye karar verdi. Fakat, Âli Paşa Bâbüâli’nin böyle bir kararın er-ken olduğu baskısıyla karşı karşıya kaldı. Bu baskıya boyun eğmeyen Âli Paşa, ne olursa olsun (hatta sonunda istifa etmek zorunda kalsa bile), İstanbul’a dönme kararlılığını gösterdi ve 24 Şubat 1868’de İstanbul’a döndü⁴⁸.

1.6- İsyana Sona Ererken -Paris Konferansı-

Âli Paşa, isyancıların Yunanistan’dan gelen desteğin önüne geçilmedikçe vazgeçmeyeceklerini bildiği için İstanbul’a döner dönmez Yunanistan’a baskı yapmaya başladı. Bu bağlamda, 11 Aralık 1868 günü Yunanistan’a verilen 5 gün süreli bir “ültime” da, Girit’le ilgili olarak Yunanistan’a yöneltilen istekler 5 madde halinde sıralandı⁴⁹. Aynı zamanda Türk filosu, Yunanistan’ın Girit asilerine yardımını önlemek için Yunanistan sahillerini abluka etti⁵⁰. Yunan Hariciye Nazırı tarafından, Yunan anayasasında bu tür faaliyetleri yasaklayıcı maddeler yoktur, mealinde bir cevapla ültimat reddedildi. Halbuki Yunan Ceza Kanununun 127. inci maddesi (Hükümetin emri ve izni olmaksızın gerek bizzat ve gerek bilvasita firkalar teşkiline veyahut asker toplayanlar veya bir tarafa saldırmak üzere kendiliklerinden toplananlar ölümle cezalandırılır) bu tür faaliyetleri yasaklamaktadır⁵¹. Yunan hükümeti bu isteklere tatmin edici bir cevap vermeyince, yani bu istekleri kabul etmeyince, Osmanlı Devleti de 16 Aralık 1868’de Yunanistan’la diplomatik münasebetlerini kesti⁵². Bunun üzerine Fotyadi Bey ve diğer Osmanlı diplomatları Atina’yı terk etti⁵³. Osmanlı Devletiyle Yunanistan savaşın eşğine gelmiş olmaktadır⁵⁴. Yunan hükümetinin cevap vermekte vakit geçirmesi üzerine Bâbüâli Yunanistan hükümeti ile siyasi ve ticarî münasebetlerini kesti. Bu hal, iki devlet arasında muharebeye yol açmak istidadını gösterdi. Böyle bir hal, Avrupa devletlerinin de muhtelif siyasi düşüncelerle bu harbe katılmasını ve böylece yeni bir Avrupa buhranının doğmasına sebep olabilirdi. Bunun üzerine devletler araya girerek meselenin sulh yoluyla halli için, Paris’te bir konferans toplanmasını teklif ettiler⁵⁵.

⁴⁸ Cengiz, Hasan Ali, *a.g.e.*, s. 50.

⁴⁹ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.284.

⁵⁰ Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.177.

⁵¹ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.21.

⁵² Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.284.

⁵³ Davison, Roderic H., *Nineteenth Century Otoman Diplomacy and Reforms*, İstanbul 1999, s.231.

⁵⁴ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.284.

⁵⁵ Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.178.

Bu durum Avrupa'da büyük heyecan uyandırdı ve Bismarck'ın tavsiyesi üzerine Napolyon Büyük Güçleri ve Bâbiâli'yi Paris'te bir konferansa davet etti⁵⁶. Napolyon, olası bir savaşı önlemek istiyordu. Böylesi bir savaşın sonucunun ne olacağı belirsizdi. Çünkü, olası bir savaşta Rusya, Yunanistan lehine savaşa müdahil olabilirdi. Bu ise mevcut güç dengelerini ve statükoyu bozacağı için istenmeyen bir durumdu. 1856 Paris Antlaşması'nı imzalayan devletlerin katılımıyla yine Paris'te bir konferans toplanması teklifini Osmanlı, Fransa Dış İşleri Bakanı M. La Valette'nin Osmanlı'nın Fransa Büyükelçisi Cemil Bey'e bildirmesiyle 12 Aralık 1868 tarihinde öğrendi⁵⁷. Osmanlı Devleti, kendisinin toprak bütünlüğünün ve Girit'teki yönetiminin görülmemesi şartıyla, bu teklifi kabul ettiğini bildirdi⁵⁸. Paris Konferansı⁵⁹ 9 Ocak 1869'da İngiltere, Fransa, Kuzey Alman Konfederasyonu, Avusturya, İtalya, Rusya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun katılımı ile başlamış ve 20 Ocak 1869'da deklarasyonun imzalanmasıyla sona ermiştir⁶⁰. Konferans sonucu, Yunanistan'a tevdi edilen ihtarnâme (ültimat) ile muhtemel bir Türk-Yunan harbinin önüne geçilebilmiştir⁶¹. Osmanlı'nın Londra Büyükelçisi Kostaki Musurus Paşa'nın Paris Konferansı'ndan "kesin zafer" olarak bahsetmesi o dönemki genel havayı vermektedir. Genel kanı Osmanlı'nın Paris Konferansı ile Yunanistan'a gereken dersi verdiği ve daha önemlisi Avrupa kamuoyunun sempatisini kazandığı yönündeydi⁶². Fakat, büyük tavizler verilerek kazanılmış bir zaferin ileride büyük felaketlerin önünü açacağı kimin aklına gelirdi? Bu şartlar altında toplanan bir konferansa Osmanlı'nın elinde bir nizamname ile gitmesine gerek yoktu. Mevcut statükonun bozulması pahasına Yunanistan'ın desteklenmesi Rusya dışında hiçbir büyük gücün çıkarına değildi. Hatta denilebilir ki mevcut iç istikrarsızlığıyla Rusya'nın bile çıkarına değildi. Bu nedenle, konferansın Osmanlı aleyhine sonuçlanması elinde Girit Nizamnamesi olmasa dahi çok zordu.

2- FRANSA ve GİRİT İSYANI

2.1- Fransa'nın Tutarsız Politikaları Ekseninde Girit İsyanı

İngiltere ve Rusya'nın belirli politikalarına karşılık, Fransa'nın ise genel itibarı ile 1866-68 Girit bunalımında değişken bir politika izlediği görülmektedir. Birinci bölümde de yer yer değinildiği gibi III. Napolyon Girit'in ilhakı konusunda bazen Yunanistan'ın karşısına dikilmiş, bazen de Rusya ile Bâbiâli'ye baskı yaparak Yunanistan'a karşı daha güler yüzlü davranmıştır. Fransa'nın bu zikzaklı politikasının genel sebepleri; Batı da Alman tehlikesi, Doğuda ki Rus nüfuzu ve İngiliz nüfuzuyla rekabet halinde olmasıdır. Özellikle de Alman tehlikesinin yakın oldu-

⁵⁶ Anderson, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil Eser, İstanbul 2000, s.178.

⁵⁷ Davison, Roderic H., *a.g.e.*, s.231.

⁵⁸ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.284.

⁵⁹ Times gazetesi 21 Ocak 1869 tarihli sayısında iki konferans (1856 ve 1869) arasındaki ilginç benzerlikleri ortaya koyuyordu. Times'a göre; iki konferansta da aynı bina, aynı salon ve aynı masa kullanılmıştır. Iseminger, Gordon Llewellyn, *a.g.e.*, s.253.

⁶⁰ Bhaumik, Pradip, *a.g.e.*, s.19.

⁶¹ Salahi, Mehmed, *Girit Meselesi (1866-1889)*, Yayına hazırlayan: Münir AKTEPE, İstanbul 1967, s.15.

⁶² Davison, Roderic H., *a.g.e.*, s.237.

ğunu hissettiği an, Girit İsyanını büyütme isteyen Yunanistan'ı engellemeğe çalışmış, dikkatini batıya çevirip doğu bunalımının yatıştırılmasını istemiştir. Alman tehlikesinin azaldığı ve Rus, İngiliz gücünü dengede tuttuğu zaman da Yunanistan'ı desteklemekten geri kalmamıştı⁶³.

Napolyon yönetimindeki Fransa'nın milliyetçilik politikasını desteklemesi en çok kendine zarar vermiş ve İtalya ve Almanya gibi iki devletin milli birliklerini kurmaları ile iki yanı güçlü devletlerle çevrilmiştir. Fransa'nın hemen yanı başındaki bu tarz gelişmelere bile sıcak bakarken Girit'in Yunanistan'a katılma kararını desteklememesi neredeyse olanaksızdı⁶⁴. Bu ön kabul doğrudur. Fakat, önemli olan bu desteğin ne ölçüde olduğu ve hangi seviyeye kadar sürdürülebildiğiydi. Osmanlı'nın Fransa'nın Girit politikası konusunda göz önünde bulundurulması asıl nokta da buydu. Çünkü, Fransa'nın Girit'e verdiği desteğin sınırı iyi hesaplanabilseydi, bu politikasında ısrar edemeyeceği ve dolayısıyla Rusya'nın yalnız kalacağı öngörülebilirdi. Fransa'nın bu tutarsız politikaları Osmanlı'nın lehine gözüke de Osmanlı bu durumu, içinde bulunduğu olumsuz konjonktürün de etkisiyle, fark edememiş ve bu nedenle lehine çevirememiştir.

Fransa'nın Girit politikasının istikrarsızlığının bir başka nedeni de Napolyon'un kişiliğidir., Zuhuri Danişman'ın deyişiyle Napolyon hercâif meşrep bir adamdı. Rüzgâra göre yön değiştirirdi⁶⁵. Öyle ki Napolyon, Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğü ve bağımsızlığını korumak için 1855'de Rusya ile harp, 1858'de de Paris Andlaşması'nı yaparken, 1857'de de Osmanlı İmparatorluğu'nu paylaşmak için İngiltere'ye teklifte bulunduğu görüldü⁶⁶.

Yukarıda da belirtildiği gibi Fransa Girit İsyanı'nda Yunanistan'ı hem destekliyor hem de desteklemiyordu. Bu politikanın bilinçli bir politika olup olmadığı tartışma konusu olmakla beraber, Fransa'nın desteğini söylemler aracılığıyla ortaya koymaya çalıştığı fakat gerçekte fiili bir desteğe karşı olduğu söylenebilir. Böylesi bir politika ile hem Yunanistan'a ve Rusya'ya sempatik görünmeye çalışıyor hem de İngiltere ve Osmanlı'yı tam anlamıyla karşısına almıyordu. Fransa'nın böylesi bir politika takip ettiği örneklerle ortaya konabilir.

Napolyon, General Kallegris'e: "Hal ve durum gerektirirse Fransa, Suriye Hıristiyanları için yaptıklarını Girit Hıristiyanları için de yapacaktır" şeklinde vaatlerde bulunuyordu⁶⁷. Bu vaatten sonra, Girit İsyanı'nın geliştiği sıralarda, Yunan Kralı Paris'i ziyaret edip ayrılırken, Napolyon kendisine "Aziz kardeşim..., unutmayınız ki Girit sizin için çantada kekliktir." diyordu⁶⁸. Fakat, 1866 Ağustos'unda, Fransa'nın diplomatlarının aldığı talimat açık ve kesindi: "Türkiye'nin bütünlüğünü korumak ve dahili bir isyanın bastırılmasında ona hareket

⁶³ Cengiz, Hasan Ali, *a.g.e.*, s.35.

⁶⁴ Türkgeldi, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye III. Cilt*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1987, s.10.

⁶⁵ Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.162.

⁶⁶ Kocabaş, Süleyman, *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları -Tarihte Türkler ve Fransızlar-*, İstanbul 1990, 280.

⁶⁷ Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.170.

⁶⁸ Armaoğlu, Fahir, *a.g.e.*, s.281-282.

serbestisi vermek...⁶⁹” Ancak, Aralık ayında M. de Moustier, padişahın tek çaresini, Girit’i ve hattâ Teselya’yı terk etmek olacağını beyan etti⁷⁰.

Paris Hükümeti, tıpkı birkaç yıl önce Romanya’da yapıldığı gibi, Girit’te de bir Avrupa komisyonunun denetimi altında bir plebisit yapılmasını istiyordu⁷¹. Fakat, Fransa’nın İstanbul Sefiri M. Boré ile Sultan Abdülaziz arasında geçen mülakatta M. Boré, Osmanlı’nın Girit konusundaki tutumunda bir değişiklik olmadığını fark etmiştir. Adaya teftiş komisyonu gönderilmesi konusunda Abdülaziz’in Sisam, Sakız vb. Akdeniz adaları için de bu uygulamanın örnek teşkil edeceği ve Osmanlı’nın bile bile bu adalardan vazgeçmeyeceğini cevabını vermesi bu mülakatın nüvesini oluşturmaktadır⁷². Bu mülakat, Fransa’nın Girit politikasında uyguladığı diplomasiye örnek oluşturmaktadır. Gerçekten de Fransa, Girit İsyanı sürecinde değişik vesilerle sürekli nabız yoklamış ve politikasını buna göre şekillendirmiştir. Fransa’nın İstanbul Sefiri M. Boré, Girit’in Yunanistan’a bırakılması için “ısrarlı” teşebbüslerde devam etti. Mösyö Boré bu konuda “yoğun gayret” sarf ediyordu. Elçi, Hariciye Nâzırı Fuat Paşa’yı ikna edebileceğini sanıyordu. Bir gün onunla yaptığı bir mülakatta⁷³:

- Paşa hazretleri, pekala bilirsiniz ki kangren olan uzvun kesilmesinden başka çare yoktur” diye Girit’e telmihte bulununca, Fuat Paşa :

- Hayır Mösyö Boré, Girit kangren olmamıştır. Bu adi bir sivilcedir ki, Osmanlıların muttasıf olduğu kuvvei unsuriye ile anı behemahal teşfiyeye muktedir olduğunu ispata hazırdır. Bununla beraber siz de pekâlâ bilmelisiniz ki Girit bizim başımızdır. Baş hiçbir vakit kesilemez. Başımızı kurtarmak için icabettiği vakit bütün vücudumuzu feda etmek hem hakkımız hem de vazifemizdir. Biz hak ve vazifemize istinad ederek encamı ne olursa olsun her fedakârlığı göze aldırma-ya mecburuz.” demektedir.

Fransa’nın İstanbul Eski Büyükelçisi ve yeni Dış İşleri Bakanı Mousteir, bu görüşmenin hemen akabinde adadaki Rus ajanlarının isyanı kışkırttıkları konusunda uyarıda bulunuyordu⁷⁴. Bu ve benzeri örneklerle dolu olan Fransa’nın Girit politikası tarihte eşine az rastlanır bir durumdur. Osmanlı, Fransa’nın Yunanistan’a verdiği bu söylemsel desteğin farkına varmış mıydı? Eğer farkına vardysa neden Girit’e eşi görülmemiş bir muhtariyet verdi? İngiltere ve Fransa’ya rağmen Rusya’nın Osmanlı’dan toprak kazanamayacağını Kırım Savaşı ispatlamamış mıydı? Bu sorulara verilecek yanıt günümüzde Türkiye’nin AB politikasında neden kör aşığı oynadığı ve AB’ye girmenin olumlu yanları bir kenara bırakılırsa neden hiçbir olumsuz yanını göremediğine de ortaya koyacaktır.

Abdülaziz’de ülkede her alanda reform yapılması fikrini güçlendiren olayın, tahta çıkar çıkmaz kucağında bulduğu Mısır ve Balkan karışıklıklarının kısmen

⁶⁹ La Gorce, *Çağlar Boyu Yunanlılar*, 1986 İstanbul, s.352.

⁷⁰ La Gorce, *a.g.e.*, s.353.

⁷¹ Yorga, *Osmanlı Tarihi (1774-1912)*, B. Sıtkı Baykal (Çev.), Cilt:V, Ankara 1948, s.561.

⁷² Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, s.125-126.

⁷³ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.26.

⁷⁴ Kurat, Yuluğ Tekin, “The Cretan Question”, *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara 1977, s.106.

yatışmasının ardından çıktığı Avrupa gezisi olduğu şüphesizdir. Fransa, İngiltere ve Avusturya'da siyaset, sanayi ve sanat alanında gördüğü gelişmelerden paniğe kapıldığı dahi söylenebilir. Özellikle Fransa'da gezdiği fabrikaları hayranlıkla seyrettiği ve kadınların çalışma hayatında yer almalarından çok etkilendiği biliniyor. 1867 Ağustos'unda yurda dönmesinden sonra Sadrazam Âli Paşa'yla görüşerek birlikte Girit'i siyasi reformlar için laboratuvar gibi kullanmaya karar verdiklerine şüphe yok⁷⁵. Aslında, Abdülaziz'in bu hayranlığının psikolojik temelleri Tanzimat Fermanı'yla atılmıştı.

Tanzimat Devri'nde Fransa'nın Türkiye'ye olan etki ve nüfuzundan bahsedilirken, İngiltere ile rekabete girip sadrazam değişmelerinde büyük rolü olduğu üzerinde de çok durulur. Bu devre damgasını vuran Mustafa Reşit, Âli ve Fuat Paşalar'dan ilki İngiliz, son ikisi Fransız taraftarlığıyla tanınmışlardır: "Reşit Paşa öteden beri İngiliz politikasını tutup Âli ve Fuat Paşalar ile Fransız politikasına meyl ile ondan ayrılmışlardı." "Fransa'nın İstanbul'daki siyasi temsilcileri (sefirleri), Âli ve Fuat Paşa'nın hem müşaviri hem de islahat icrasının murakıbi durumunda idiler." Tanzimat Devri süresince Mustafa Reşit, Âli ve Fuat Paşalar'ın Sadrazam ve Hariciye Nazırı oluşları veya azillerinde temel dinamiği, İngiliz ve Fransız Sefirleri oluşturmuşlardı⁷⁶. Bâbüâli ve Saray, Kırım Harbi'nin diyetini pek pahalıya ödüyor, devletin iç ve dış işlerini sevk ve idarede İngiliz ve Fransız Sefirleri motor vazifesi görüyorlardı. Bu sebepten bunlara haklı olarak "taçsız sultanlar" adı takılmıştı. Ziya Paşa, bunların kazandıkları nüfuzdan bahsederken şunları yazar: "... (Sefirlerin) bir tercümanla Saray-ı Hümayun'a gidip birkaç söz söylemesi ile bir sadrazamın azledildiği ve diğerlerinin ifadesi ile akerinin Hariciye Nezareti'ne tâyin olunduğu defaat ile vuku buldu. Bir tercüman, Hariciye Nazırı'nın yazı tepsisi üzerinden kalemini alıp nazırın eline vererek istediği kelimeyi yazdığı ve bir sefir sadrazamla görüşmek için Bâbüâli'ye gelerek sadarete mahsus olan sandalyenin üzerine kurulup oturduğu ve sadrazam olan zat onun karşısındaki misafir sandalyesinden ecnebi gibi büzülüp durduğu nice kere görüldü."⁷⁷

Ziya Paşa'nın bu eleştirisi (günümüz Türkiye'sindeki ulusalcıların AB taraftarlarına olan tutumlarına benzer şekilde), Âli Paşa'ya olan kişisel düşmanlığı nedeniyle biraz ağır bir eleştiridir. Fakat, önemli bir gerçeğe de ışık tutmaktadır. Yukarıda sorduğumuz sorulara dönecek olursak cavabın Abdülaziz'in, Fuat Paşa'nın ve Âli Paşa'nın Fransa'ya olan hayranlıkları olduğu görülecektir. Bu devlet adamları ince zekaları, aydın kişilikleri ve üstün diplomasi yetenekleriyle Avrupa'ya nam salmış kişilerdi. Eğer böyle insanlar olmasalardı; "Fransa'nın tutarsız politikalarını fark edememişlerdi" diyebilirdik.

⁷⁵ Özgürel, Avni, "Tefrik-i Kuvva ve İlk Meclis".

<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=104635>

⁷⁶ Abdülmecit'in uzun yıllar direnmesine rağmen Âli Paşa'nın 1852 Eylül'ünde padişahın ve hatta hükümetten bile gizli olarak 50 milyon frank tutarındaki borcun altına imzasını atması Fransa'nın Osmanlı iç politikasında söz sahibi olmasını da beraberinde getirmiştir. Sevinç, Necdet, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü -Sosyal ve Ekonomik İnceleme-*, İstanbul, 1992, s.443.

⁷⁷ Kocabaş, Süleyman, *a.g.e.*, 276-277.

3- 1860 LÜBNAN BUNALIMI -GİRİT İSYANI'NIN PROVASI-

3.1- Fransa'nın Lübnan Bunalımı'nda ve Girit İsyanı'nda İzlediği Stratejiler Arasındaki Benzerlikler –Karşılaştırmalı Analiz-

Âli Paşa, 18 Eylül'de Padişah tarafından imza olunan Girit Nizamnamesini Lübnan örneğine göre hazırlanmış olduğunu belirtmiştir⁷⁸. Bu durum Lübnan Sorunu'nu incelemeye değer kılmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu yönetiminde, Arapların Şam dediği Suriye; Halep, Şam, Savda ve Bağdat (günümüzdeki Suriye, Lübnan, Filistin ile, Irak'ın bir bölümü) eyaletlerinden meydana gelen bölgeye denmekteydi. Buralara çok eski tarihlerden itibaren çeşitli ırktan insanlar gelip yerleşmişlerdi. Bu bakımdan yakın çağlara gelindiğinde bölgede çeşitli ırk ve dinden insanlar yaşamaktaydı. Ancak halkın büyük kısmı, Arapça konuşmaktaydı ve Müslüman'dı. Fakat, Müslümanlar arasında da mezhep birliği yoktu. Müslümanlıkta hak sayılanların yanında küçük mezheplerden olanlar da vardı. Bunların içerisinde en önemlisi Dürziler'di. Bölgedeki Hıristiyanlar da Manini, Ortodoks, Süryani-Latin, Katolik ve Protestanlardan meydana geliyordu. Bunların içerisinde en önemlisi ise Maruniler'di. Bölgedeki halk, Haçlı Seferleri sırasında oralarda kurulmuş olan Haçlı devletlerinden beri, bir çeşit derebeylik sistemi ile yönetiliyordu. Osmanlılar da buna yakın bir sistemi sürdürmüşlerdi. 19. yüzyıla gelindiğinde Suriye'de bu ayrı din ve mezhepler ulus yerine geçiyordu. Bu nedenle aralarında sürekli geçimsizlikler bulunuyordu. Özellikle bu durum, Lübnan'da bulunan Dürziler ile Maruniler arasında daha belirgindi. Nitekim, Suriye bunalımı da bunlar arasındaki çatışmalardan çıktı. Ancak olayda, Fransa ve İngiltere'nin bu bölgedeki çıkar çatışmaları ve bölge halkını kışkırtmaları da, önemli rol oynadı⁷⁹.

Olayları kışkırtan ülkelerin İngiltere ve Fransa olduğunu belirtmekle beraber İngiltere'nin Fransa'yı dengelemek adına böylesi bir politikayı uygulamaya koyduğu ve dolayısıyla asıl kışkırtanın Fransa olduğu belirtilmelidir. Fransa'nın bölgeye bu ilgisi, Suriye'nin coğrafi önemi ile burada bulunan Katoliklerden geliyordu. Ayrıca, Napolyon'un 1798 yılında yaptığı Mısır ve Suriye Seferi, Fransa'nın bölgeye olan dikkatini çoğaltmıştı. Napolyon'un (1848-1870) iktidara geldikten sonra dış politikasının esaslarından birisini teşkil eden Katolikliği koruma ve liderliğini yapma politikası ise, Fransa'nın Suriye'de aktif hareket etmesine neden oldu. 1854'te açılmasına karar verilen Süveyş Kanalı Sorunu da, Napolyon'un Suriye üzerine daha çok eğilmesine etki yaptı. Osmanlı Devleti, İngiltere'nin baskısı ile Kanal'ın açılmasına karşı çıkınca, Fransa da Suriye'de etkisi altına alabileceği bir yönetimin kurulmasına çalıştı. Bunun için de, özellikle Lübnan'da, tarihi bağları bulunan Marunileri kışkırtmayı esas aldı. Bu suretle Fransa, Ortadoğu'da ağırlığı fazla olan bir devlet haline gelmek üzere harekete geçmiş oldu⁸⁰.

1859 yılında Dürziler ve Maruniler arasında başlayan ve 1860 yılı Mayıs'ında iki toplum arasında iç savaşa dönüşen ciddi çekişme sorunun fiili olarak başlamasını beraberinde getiriyordu. 9 Temmuz 1860'da Şam'da Hollanda Konsolosu'nun da dahil olduğu çok sayıda Hıristiyan'ın katledilmesi, Avrupalı güçle-

⁷⁸ Yorga, *a.g.e.*, s.560.

⁷⁹ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.213.

⁸⁰ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.213-214.

rin duruma müdahale etmemesini imkânsız hâle getirmişti. Suriye'deki yöneticiler, gittikçe şiddetlenen ve Lübnan'a da sıçrayarak bir Dürzi-Maruni çatışması haline gelen olayları yatıştıramadılar⁸¹. Suriye'deki geleneksel çıkarları diğer Avrupa ülkelerinden çok daha fazla olan Fransa ayın altısında, Lübnan'daki durumu incelemek üzere bir komisyon gönderilmesini önermişti. Ayın onyedisinde Şam katliamının haberi Paris'e ulaştıktan sonra, III. Napolyon ve dönemin Dışişleri Bakanı olan Thouvenel askerî müdahaleye karar verdiler. İki gün sonra dönemin diğer büyük güçlerine, çoğunluğunu Fransızların oluşturacağı bir keşif gücünü Suriye'ye göndermeyi önerdiler. İngiliz hükümeti Suriye'de Fransız ordusu bulunması ve bu ordunun muhtemelen Fransız etkisinin artmasına yol açması fikrinden hiç hoşlanmadı. Şüphelenmekte de haklıydı; geçmişe dönüp bakıldığında Fransız müdahalesinin ardında yatan asıl neden Marunileri korumak değil, Sultan'ın 1859'da çalışmaları başlatılan Süveyş Kanalı önerisine karşı tutumundan vazgeçmesini sağlamaktı. Paris'te ayrıca 1847 yılının Aralık ayında Fransızlara teslim olduktan sonra Suriye'ye sürülen ve Fransızlardan maaş alan Cezayirli kabile reisi Abdülkadir'i bağımsız bir Suriye devletinin başına geçirme hayalleri de kuruluyordu⁸².

Londra'nın bu planlardan haberi yoktu ama Napolyon'a güvenmemek için bir sürü başka nedeni vardı. 1860 Mart'ında Nice ve Savoy'u toprakları arasına katması, demirden zirhlarla kaplı yeni Fransız savaş gemilerinin İngiliz güvenliğine oluşturduğu tehdit, bir süreden beri devam eden Fransa-Rusya yakınlaşması, tüm bu nedenler, Suriye veya başka yerlerde Fransız etkisinin artmasını istenmeyen bir gelişme hâline sokuyordu. Ayrıca, Suriye'ye dışarıdan askerî müdahale Osmanlı İmparatorluğu'na benzer müdahaleler için uygunsuz bir emsal teşkil edebilirdi. Temmuz sonunda Rus hükümeti, Avrupalı güçlere Suriye'ye Fransız müdahalesi yapılmasını kabul ediyorlarsa, Babiâli ile bir düzenlemeye giderek, Osmanlı İmparatorluğu'ndaki bütün Hıristiyanların durumunu düzeltmeyi de kabul etmelerini önerdi. Gelecekte de şiddet kullanılan olaylar olursa, Lübnan'da yaptıklarını yapmalıydılar. Balkanlar'da Rusya'nın askerî müdahaleler yapmasının yolunu açacak olan bu çok tehlikeli öneriye İngiltere ve Osmanlı hükümetleri şiddetle karşı çıktılar, Napolyon da kendisine destek vermediği için Gorchakov önerisini geri çekmek zorunda kaldı⁸³.

Olayların bu şekilde gelişmesi üzerine Babiâli, bölgede ortadan kalkan hükümet otoritesini ve düzeni yeniden sağlamak, olaya karşı yapılacak dış siyasi girişimleri önlemek için harekete geçti. Bunun için de, Avrupa tarafından da yakından tanınan Dışişleri Bakanı Fuat Paşa'yı, olağanüstü yetkiler ve bir miktar askerle Suriye'ye gönderdi. 1860 Temmuz ayı ortalarında Beyrut'a gelen Fuat Paşa, derhal gerekli önlemleri alarak güvenliği sağladı. İsyan katılanlardan 200'e yakın kişiyi idam ettirdi. Yüksek rütbeli devlet memurlarından suçlu görülenleri görevden uzaklaştırdı. İsyan sırasında zarar gören Marunilere verilmek üzere, isyan ve yağmaya katılan Dürzilere özel bir vergi koydu⁸⁴. Bununla beraber Dürzi

⁸¹ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.215.

⁸² Anderson, Matthew Smith, *a.g.e.*, s.173

⁸³ Anderson, Matthew Smith, *a.g.e.*, s.174.

⁸⁴ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.215.

ayaklanması, Avrupa kamuoyunda, Türkler aleyhinde birçok defa olduğu gibi büyük tepki yarattı. Osmanlı Hükümeti'nin durumdan duyduğu üzüntüyü resmen bildirmesine rağmen, kamuoylarının etkisi altında kalan -aslında kendi çıkarları yönünden öyle görünen- Avrupa devletleri, Fransa'nın öncülüğüyle silahlı bir müdahaleye karar verdiler. Fransa, bunun üzerine Lübnan'a derhal 5.000 kişilik bir kuvvet gönderdi. Bu arada, 1860 Ağustosunun ilk haftasında, Beyrut limanında Türk, Fransız, İngiliz, Piyemonte, Hollanda, Avusturya ve Yunan gemileri toplanmış bulunuyordu. Bunlar, sözde Suriye'de bulunan kendi uyruklarını korumak için hükümetleri tarafından buraya gönderilmişlerdi⁸⁵.

Fransız askerleri Ağustos başında Lübnan'a çıktığı zaman, Fuat Paşa zaten duruma hakim olmuş ve olayları yatıştırmıştı. Ne var ki, bu sorunun devletlerarası bir olay haline gelmesine engel olamadı. Nitekim, devletlerin baskısı sonucunda, Suriye İsyanı karşısında alınacak önlemler ile Lübnan'ın geleceğini yeni bir statüye bağlamak üzere, beş Büyük Devletle Osmanlı temsilcisinden meydana gelen bir komisyon kuruldu. Komisyon, İstanbul'da uzun tartışmalardan sonra, 9 Haziran 1861'de, "Lübnan Nizamnamesi" adı ile bölgede yeni bir yönetim şeklinin kurulmasına karar verdi. Tamamı 17 madde olan bu "Nizamname" ile Lübnan'a getirilen düzen özetle şöyleydi⁸⁶:

1. Lübnan, Babiâli tarafından seçilecek bir Hıristiyan mutasarrıf tarafından yönetilecekti. Mutasarrıf bütün yürütme yetki ve görevlerine sahip olacaktı.
2. Mutasarrıfın yanında, toplumların ikişer temsilcisinin bulunacağı bir merkezi meclis kurulacaktı.
3. Lübnan, yönetim bakımından altı kazaya bölünecek, her kazada bir yerel yönetim meclisi bulunacaktı.
4. Lübnan, Osmanlı Devleti'ne yine vergi verecekti. Ancak, toplanan vergiler önce Lübnan'a harcanacak, artanı İstanbul'a gönderilecekti.

Lübnan Nizamnamesi'nin imzalanmasından sonra, Fransız birlikleri Lübnan'ı boşalttılar. Osmanlı Hükümeti de buraya, bir Katolik Ermeni olan Telgraf Müdürü Davit Efendi'yi ilk mutasarrıf olarak 22 Haziran 1861'de atadı. Böylece Suriye bunalımı sonucunda Lübnan'da devletlerarası bir anlaşma ile saptanan; idari, mali ve adli özerkliğe dayanan, yani yerel yönetim ayrıcalıklarına sahip bir statü kurulmuş oldu. Bu statü, Osmanlı Devleti'nin isteği ve diğer devletlerin de buna katılmasıyla, 1864 yılında, bazı önemsiz değişikliklerle yenilenmiş ve bu durum da, bölgede artan Fransız etkisiyle birlikte, 1914 yılına kadar sürmüştür⁸⁷.

Lübnan'daki 1860 olayları patlak verdikten sonra durumun düzeltilmesi ve sorumluların cezalandırılması göreviyle Suriye'ye gönderilen Fuat Paşa'nın İstanbul'a gönderdiği raporlarda Osmanlı yönetiminden kaynaklanan bozukluklar anlatılmıştır. Bu raporlarda Girit İsyanı'nın da sebeplerinden biri olan şu noktaya değinilmiştir: "İslahat Fermanı'nın Hıristiyanları hukuk yönünden Müslümanlarla eşit duruma getirmesi Suriye'de olumsuz sonuçlar yaratmıştır. Bu eşitlikten fayda-

⁸⁵ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.215.

⁸⁶ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, 215-216

⁸⁷ Uçarol, Rifat, *a.g.e.*, s.216.

lanan Maruniler Dürziler karşısında teşkilatlanmaya büyük bir önem ve hız vermişler, bu duruma kayıtsız kalamayan Dürziler de da ha çok silahlanmaya başlamışlardır.⁸⁸ Fuat Paşa'nın bu tespiti son yerinde bir tespittir ve Girit İsyanı'nın temelinde de Islahat Fermanı'nın getirdiği yenilikler yatmaktadır. İki sorun arasındaki bu benzerliğinin yanı sıra diğer benzerlik şu şekilde sıralanabilir;

1. İki sorun da başlangıçta Osmanlı'nın iç sorunu iken uluslararasılaşmıştır.
2. İki sorunda da Müslüman-Hıristiyan çatışması olarak algılanmıştır.
3. İki sorunda da Avrupa kamuoyu Hıristiyanları korumaları için ülkelerine baskı yapmıştır.
4. Osmanlı iki sorunu da devletin zirvesindeki kişileri buralara göndererek çözmeye çalışmıştır. (Fuat Paşa Lübnan'a, Âli Paşa Girit'e gitmiştir.)
5. İki sorunda da Fransa plebisit teklifinde bulunmuştur. Yine aynı şekilde iki sorunda da bu teklif reddedilmiştir.
6. İki sorunda da Osmanlı'nın en büyük destekçisi İngiltere olmuştur.
7. İki sorun da bu bölgelere muhtariyet verilerek çözülmüştür.

Girit sorunu ile Lübnan sorunu arasındaki en büyük fark bu son benzerlikte gizlidir. Lübnan'da Katolik bir Ermeni'nin vali olmasına boyun eğen Osmanlı, Girit'te buna izin vermemiş ve adaya Müslüman bir vali atamıştır. Bu bir başarı mıdır, yoksa Lübnan'da kararlı olan Fransa'nın Girit'te aynı kararlılığı göstermemesi sonucu Osmanlı'nın daha olumlu bir konjonktür içinde olması mıdır bilinmez.

SONUÇ ve GENEL DEĞERLENDİRME

Girit Vilayet Nizamnamesi ile Girit kısmen devlet içinde devlet haline gelmiştir. Nüfus oranı açısından da Rumların çoğunlukta olması nedeniyle mecliste çoğunluk Rumların eline geçmiş ve Rumlar Yunanistan'a katılma mücedelelerini bu meclis aracılığıyla siyasi platforma taşımışlardır. Girit'te uygulamaya konan nizamnamenin başarısızlığını 1878 Ayestefanos Anlaşması'nda Rusya'nın anlaşmaya şu maddeyi koyması ortaya koymaktadır: Osmanlı Devleti 1868 nizamnamesine benzer düzenlemeleri Rumeli'nin diğer bölgeleri için de yapacaktır (Madde 15)⁸⁹. Bu madde 1868 Girit Nizamnamesi'nin Rusya'yı hoşnut eden bir düzenleme olduğunu tüm çıplaklığıyla ortaya koymaktadır. Girit İsyanı'ndaki başarısız politikaların neticeleri hakkında Ziya Paşa, Abdülaziz'e Londra'da sunduğu bir layihada şu tespitleri yapıyordu⁹⁰: "Birincisi şudur ki Osmanlı devleti askeri şecaat ve itaat hususunda Avrupa'daki muallim askerin birincisi olmakla darbu mesel iken, Avrupa nazarında bu imtiyaz zail ve donanmamızın ise hiçbir işe yaramadığı zahir oldu. İkincisi otuz bin kadar asker ve yetmiş seksen bin nüfus sefaletle beyhude yere telef oldular. Üçüncüsü üç yüz bin keseden ziyade nafîle masraf vuku

⁸⁸ Ülman, Haluk A., *1860-1861 Suriye Buhranı-Osmanlı Diplomasinden Örnek Bir Olay*, Ankara 1966, s.35.

⁸⁹ Adıyeye, Ayşe Nükhet, *a.g.e.*, s.25-27.

⁹⁰ Sivridağ, Abdullah, *a.g.e.*, s.25.

buldu. Dördüncüsü Osmanlı devletinin Avrupaca kader ve itibarı azaldı. Beşincisi Yunanlılar tamah ve ümide düştüler. Altıncısı Müslüman olmayan tebaanın efkârında değişiklik hasil oldu. Yedincisi İslam milleti pek ziyade yeise ve fütura düştü.”

Ziya Paşa'nın bu tespitleri yerindedir. Ziya Paşa, Zafername adlı meşhur eserinde, biraz ileri giderek Âli Paşayı şu acı mısralarla tenkit ve tehzil etmiştir⁹¹:

Sadr-ı Âli – zaman ne yapardı acebâ
Köprülü-zâde şu hengâmede sağ olsa idi
Kapıcı-zâde ile farkı budur Köprülü'nün
Birisi almıştı, diğeri verdi Grid'i

Osmanlı'nın Girit politikası genel olarak eleştiriye açıktır ve tenkit edilebilecek çok sayıda hatası vardır. Bunlardan bazıları şu şekilde sıralanabilir:

1. 1863 ile 1871 yılları arasında Yunanistan'da tam on dokuz kabine değişikliği olmuştur⁹². Yunan siyasetinin bu istikrarsızlığı, ülkenin yoksulluğu ve geriliği Büyük Güçler'in gözündeki Yunanistan'ın o kadar çok puan kaybetmesine neden olmuştu ki, hiçbiri bu talebe sıcak bakmıyordu. Her ne kadar Rus kamuoyu ve Rusya'nın İstanbul'daki aktif ve başına buyruk elçisi General N. P. İgnatiev Yunan yanlısı bir politika izlenmesinden yana olsa da, birçok Yunanlı'nın destek için gözlerini çevirdiği Rusya temkinli ve kararsızdı⁹³.

2. Rusya içeride de güç bir durumdaydı, 1866 Nisan'ında öğrenci Karakhozov'un II. Alexander'a suikast girişimi, iç huzursuzluğun nerelere kadar gidebileceğinin ilk işaretlerini veriyordu. Rusya mali açıdan da zor durumdaydı, saldırgan bir dış politika izlemek pahalı bir lükstü. Ayrıca tam da bu süre içinde Orta Asya'da giriştiği topraklarını genişletme girişiminin belli bir süre boyunca kaynakları tüketeceği ve İngiltere ile ilişkileri karmaşık bir hâle geçireceği de açıktı. Bütün bu nedenlerle, Gorchakov diğer güçlerden özellikle de Fransa'dan destek gelmediği takdirde Girit için harekete geçme konusunda isteksizdi⁹⁴.

3. Girit'e görevlendirilen valiler Adadaki Rumların isyan hazırlığını engelleyecek tedbirleri zamanında alamamışlar ve bu gelişmeleri layık olduğu katiyette devlet merkezine bildirmemişlerdir. Böylece Bâbüâli'nin isyanlar karşısında önlemler alması gecikmiştir⁹⁵.

4. Osmanlı, Yunanistan'ın Ege ve Akdeniz adaları üzerindeki tarihsel emellerinin ve bu adaların Anadolu'nun güvenliği açısından taşıdığı önemin farkındaydı. Fakat, bu farkındalık adları korumak için gerekli deniz gücünün kurulmaması

⁹¹ Danişman, Zuhuri, *a.g.e.*, s.176.

⁹² Aralarında Dimitros Vulganis, Epaminondas Deliyorgis, Trazivulos Zaimis, Aleksandros Kumunduras ve Kharilaos Trikupis'in de bulunduğu çeşitli hükümetler sık aralıklarla değişmiştir. Hatipoğlu, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Ankara 1988, s.35.

⁹³ Anderson, Matthew Smith, *a.g.e.*, s.176.

⁹⁴ Anderson, Matthew Smith, *a.g.e.*, s.176.

⁹⁵ Cengiz, Hasan Ali, *a.g.e.*, s.22.

nedeniyle pratikte değer kazanamamış ve büyük güçlere (özellikle donanması kuvvetli olanlara) boyun eğmeyi zorunlu hale getirmiştir⁹⁶.

Osmanlı, Yunanistan ve Rusya'nın iç istikrasızlıklarla boğuştuğu bir dönemde Girit İsyanı'nı çıkararak zamanlama hatası yaptıklarını iyi analiz edememiş, adaya gönderdiği valilerin adadaki hareketliliği zamanında fark edememesi ve gerekli tedbirleri alamamaları sonucu isyanı deyim yerindeyse teşvik etmiş ve karşısında hiçbir güç yokken adaya muhtariyet vermiştir. Ayrıca, çoğunluğunu Giritli Rumların oluşturacağı bir meclis kurulması yanlış bir politika. Bu meclisin kurulması mecburiyetten ileri geliyorsa bu takdirde de 1960 Kıbrıs anayasasına benzer bir biçimde ikili bir yürütme sağlanabilir ve Müslüman Giritlilerin veto edebileceği önemli kararların altı çizilebilirdi.

Sonuç olarak bu isyanın Yunanistan lehine sonuçlandığı söylenebilir. Yunanistan, Girit İsyanında Osmanlı'nın mehter takımından esinlenerek adlandırılan "bir adım geri iki adım ileri" politikasını "tersinden" uygulamıştır. Adada isyan çıkararak Avrupa kamuoyunun dikkatlerini buraya çekmiş ve ileride böylesi bir ilhakin gerçekleşeceği sinyallerini vermiştir. Diğer bir ifadeyle fitili tutuşturmuştur. İkinci olarak, adaya o dönem eşi görülmemiş haklar verilmesini sağlamıştır. Bu kazançlar karşısında attığı geri adım ise Paris Konferansı kararlarını ve Osmanlı'nın ultimatomeni sineye çekmek olmuştur.

Tüm bu tenkitlere rağmen Osmanlı'nın Girit politikasında kimi konularda doğru adımlar attığı söylenebilir. Öncelikle Abdülaziz'in Avrupa seyahati ve Âli Paşa'nın Girit'teki duruma bizzat kendi müdahale etmesi Osmanlı'nın Girit'ten kolay vazgeçmeyeceğini ortaya koymaları bakımından başarılı politikalar. İkincisi, Ali Paşa'nın Girit asilerinin Yunanistan'dan yardım gördükçe silâhlarını bırakmak cihetine gitmek istemeyeceklerini anlamış olması ve bu sebeple, İstanbul'a döner dönmez, Girit İsyanını kesin bir şekilde çözmek için Yunan hükümetine bir ultimatomeni vermesi başarılı bir politikadır⁹⁷. Üçüncüsü, Ali Paşa'nın medyanın gücünün ve Avrupalı devletlerin bilinçlendirilmesi gerektiğinin farkında olarak bu yönde politikalar takip etmesidir. Ali Paşa'nın bu yaklaşımını en güzel Şarl Mismar'in naklettiği şu olay ortaya koymaktadır⁹⁸: "Âli Paşa'nın Kandiye'de bulunduğu bir sırada iki telgraf gelmişti. Bunlardan birisi Rus Amiral Potakofan, diğeri ise Kandiye Mutasarrıfı Pertev Paşa'dan geliyordu. Amiral Müslümanların beş Hıristiyan'ı öldürdüğünü ve yaraladığını başka memleketlere gitmek isteyenleri gemilerle götürmek için müsaade istediğini belirtiyordu. Pertev Paşa ise Hıristiyanların beş Müslümanı öldürdüğünü bildiriyordu."

Aynı olay için iki tane telgraf, Âli Paşa olayın gerçek sebebini öğrenmek için Şarl Mismar'i olay yerine göndermiştir. Burada yapılan tahkikattan; "Avrupa devletlerinin konsoloslarıyla birlikte" mezarların açılmasından sonra öldürülenlerin Müslümanlar olduğu, bunların çeşitli işkencelerle öldürüldüğü, yaralıların ise Hıristiyan olduğu, onların da Müslümanları öldürürken onları korumayı çalışan

⁹⁶ Halaçoğlu, Yusuf, "Greek Policy and Ottoman State (1885-1918)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara 1977, s.54.

⁹⁷ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.35.

⁹⁸ Cengiz, Hasan Ali, *a.g.e.*, s.51-52.

Müslüman kadınların taş ve pabuçlarından yaralandıkları anlaşılmıştır. Bu olayda, Âli Paşa'nın "Avrupa devletlerinin konsoloslarıyla birlikte" mezarların açılması talimatı vermesi son derece mantıksal bir yaklaşımdır. Örnek olaylarla basın ve diğer devletlerin bilinçlendirilmesinin önemini o dönemde Âli Paşa fark edebilmiştir. Fakat, Âli Paşa'nın bu yaklaşımından günümüz Türk devlet adamları ve medyasının bihaber olduğu kesindir. Türk televizyonları her gün Türkiye'deki yoksulluğu, cinayetleri, kazaları v.b şeyleri haber yaparken Amerikan medyası 11 Eylül saldırılarını dramatize etmemiş, yaşanan olayları aktarmamıştır. Örnek olaylar Âli Paşa zamanında televizyonlarda gösterilebilseydi Âli Paşa'nın bu durumu çok iyi değerlendireceği kesindi.

Âli Paşa, Girit'ten döndükten sonra adadaki durumu ortaya koyan ve Sultan Abdülaziz'e sunduğu layihasında Yunanistan'ın kullandığı iki önemli politik araçtan bahsetmektedir. Bu araçlar; Avrupa basınına etki altına almak amacıyla kullanılan basın ve gönüllülere komiteler aracılığıyla sürekli yardım gönderilmesi⁹⁹. Bu olay da Âli Paşa'nın basının önemini farkında olduğunun başka bir örneğidir. Âli Paşa'nın kişisel çabalarının Girit'i kurtarmaya yetmediği açıktır. Âli Paşa, tüm eleştirilere rağmen belki de yapabileceğinin en iyisini yapmıştı. Ashında ne Âli Paşa'nın ne de Osmanlı'nın Girit'i elinde tutması Tanzimat ve Islahat Fermanlarıyla, nedeniyle imkansızlaşmıştı. Bu fermanların ötesinde, Enver Ziya Karal'ın belirttiği gibi ordusu zayıf, donanması kudretsiz, hazinesi tamtakır bir devletin sadrazamı; Âli Paşa'nın başka türlü hareket etmesi mümkün mü idi¹⁰⁰? Nazım Tektaş bu durumu çok güzel bir teşbihle bunun mümkün olmadığını ortaya koymaktadır: "Bize uzun seneler çile çektirdi Girit. Her ne lâzımsa yaptık elde tutmak için. Her elimizden çıkacak gibi olduğunda, her şeyimizi ayaklarının altına serdik, aman bizi bırakma diye. Tıpkı, gözü dışarıda bir kadın gibiydi Girit.¹⁰¹" Osman'ın kimi zaman ihmali kimi zaman gereğinden fazla ilgisi doğurdu bu aşkı... Hele bir de aile büyükleri ön ayak olunca yakışıklı Niko'ya kim hayır diyebilirdi ki!

Abstract

The basic aim of this study is examining The Cretan Rebellion which is a turning point in our history in all aspects. The powerfull states' attitudes are very important in these kind of issues. Because, the powerfull states' politics effect the way of events going. In this study the importance of diplomacy in these kind of issues will be manifested with different examples. In this context especially France's policies will be examined. The Cretan Rebellion has an importance for understanding contemporary issues which are internationalesed. For this reason, The Cretan Rebellion is a very important historical event which will be rethought.

Keywords: The Cretan Rebellion, Ottoman, France, Greece, Âli Paşa

⁹⁹ Türkgeldi, Ali Fuat, *a.g.e.*, s.131.

¹⁰⁰ Karal, Enver Ziya, *a.g.e.*, s.38.

¹⁰¹ Tektaş, Nazım, *Sadrazamlar*, İstanbul 2002, s.533.

KAYNAKÇA

- ADIYEKE, Ayşe Nükhet, *Osmanlı İmparatorluğu ve Girit Bunalımı (1896-1908)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2000.
- AKTEPE, M. Münir, *Vak'a – Nüvis Ahmet Lütfi Efendi Tarihi*, Cilt:XI, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1989.
- ALTAN, Çetin, "Neptün yıldızı, Sadrazam Âli Paşa ve Girit...", *Milliyet*, 24 Aralık 2004.
- ANDERSON, Matthew Smith, *Doğu Sorunu 1774-1923*, Çev. İdil ESER, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2000.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789-1914)*, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2003.
- BANOĞLU, Niyazi, *Tarihte Girit ve Osmanlılar Dönemi*, Kastaş Yayınları, İstanbul, 1991.
- BHAUMIK, Pradip, *British Foreign Policy and France, 1868-1880: A Study in Great Power Diplomacy*, Ph.D. Thesis, University of Minnesota, USA, 1998.
- CENGİZ, Hasan Ali, *Girit İsyanları (1866-1908)*, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Edirne, 1999.
- DANIŞMAN, Zuhuri, *İkinci Mahmud Devrinin Devamı -Abdülmeccid- Abdülaziz ve Beşinci Murad Devirleri*, Zuhuri Danışman Yayınevi, İstanbul, 1966.
- DAVISON, Roderic H., *Nineteenth Century Otoman Diplomacy and Reforms*, The ISIS Press, İstanbul, 1999.
- HALAÇOĞLU, Yusuf, "Greek Policy and Ottoman State (1885-1918)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.
- HATİPOĞLU, M. Murat, *Yunanistan'daki Gelişmelerin Işığında Türk-Yunan İlişkilerinin 101 Yılı (1821-1922)*, Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları, Ankara, 1988.
- ISEMINGER, Gordon Llewellyn, *Britain's Eastern Policy and the Ottoman Christians 1856-1877*, Ph. D. Thesis, University of Oklahoma Graduate College, Norman-Oklahoma, 1965.
- KARAL, Enver Ziya, *Osmanlı Tarihi –İslahat Fermanı Devri (1861-1876)-*, Cilt:VII, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1977.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Paris'in Doğu Yolunda Yaptıkları -Tarihte Türkler ve Fransızlar-*, Vatan Yayınları, İstanbul, 1990.
- KURAT, Yuluğ Tekin, "The Cretan Question", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.
- LA GORCE, *Çağlar Boyu Yunanlılar*, Çev. Doğu Araştırmaları Merkezi, Belge Yayınları, 1986, İstanbul.
- ORHONLU, Cengiz, "The Grek Kingdom Confronting the Otoman State (1866-1885)", *Foreign Policy*, Volume:6, No:1-2, Ankara, 1977.
- ÖZGÜREL, Awni, "Tefrik-i Kuvva ve İlk Meclis". (<http://www.radikal.com.tr/haber.php?haberno=104635>)
- PALMER, Alan, *Osmanlı İmparatorluğu –Son Üçyüz Yıl- Bir Çöküşün Yeni Tarihi*, Çev. Belkıs Çorakçı DİŞBUDAK, Sabah Kitapları, İstanbul, 1994.
- SALAHİ, Mehmed, *Girit İsyanı (1866-1889)*, Yayına hazırlayan: Münir AKTEPE, Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1967.
- SEVİNÇ, Necdet, *Osmanlı'nın Yükselişi ve Çöküşü –Sosyal ve Ekonomik İnceleme-*, Burak Yayınevi, İstanbul, 1992.

- SİVRİDAĞ, Abdullah, *Girit İhtilali Tarihi*, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1990.
- Tahmisci-zade Mehmed Macid, *Girit Hatıraları*, Yayına Hazırlayanlar: İsmet MİROĞLU, İlhan ŞAHİN, Tercüman Gazetesi 1001 Temel Eser, İstanbul, 1977.
- TEKTAŞ, Nazım, *Sadrzamlar*, Çatı Kitapları, İstanbul, Mayıs-2002.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuat, *Mesail-i Mühimme-i Siyasiye III. Cilt*, Yayına Hazırlayan: Bekir Sıtkı BAYKAL, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 1987.
- TÜRSAN, Nurettin, *Yunan Sorunu*, 3. Baskı, Ankara, 1987.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789-1999)*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 2000.
- ÜLMAN, Haluk A., *1860-1861 Suriye Buhranı-Osmanlı Diplomasısından Örnek Bir Olay*, Sevinç Matbaası, Ankara, 1966.
- YORGA, *Osmanlı Tarihi (1774-1912)*, Çev. B. Sıtkı BAYKAL, Cilt:V, Ankara Üniversitesi Yayınları, Ankara, 1948.

YARARLANILAN İNTERNET ADRESLERİ

- http://www.turk-yunan.gen.tr/turkce/sorular_yanitlar/girit_adasi.html
- http://www.stradigma.com/turkce/nisan2003/makale_10.html
- <http://www.mfa.gov.tr/turkce/gruph/hg/hgb/19.htm>
- <http://www.sfakia-crete.com/sfakia-crete/history.html>
- <http://www2.forthnet.gr/elotia/creteh.htm>
- <http://www.plata.gr/crete/history/turkish.asp>
- <http://www.turan.tc/kalem/halbay.htm>